

УДК 82.6:81'367.2

Лідія ВІЛКА,

ВДНЗ України „Буковинський державний медичний університет”, Чернівці (Україна)

Lidiya VYLKA,

Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine), vilkalida@mail.ru

ФУНКЦІОНУВАННЯ
ОДНОСКЛАДНИХ ТА НЕПОВНИХ
КОНСТРУКЦІЙ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ
ТЕКСТІ

FUNCTIONING OF
SINGLE-COMPOSITION AND
INCOMPLETE SENTENCES
IN EPISTOLARY TEXT

Ключевые слова: епістолярний стиль, комунікативностилистические функции, инфинитивные предложения.

Вилка Л. Функционирование односложных и неполных конструкций эпистолярном тексте.

В статье проанализировано специфические особенности эпистолярного стиля, а также исследовано закономерности использования односложных и неполных предложений, систематизировано их структурно-стилистические особенности в эпистолярном наследии Богдана Лепкого.

Епістолярний стиль (лат. *epistola* (*epistula*) – лист, послання) – функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин. Уживаний переважно в листуванні, яке, відповідно до теми й мети послання, існуючих традицій, взаємин кореспондентів, особистості автора, його настрою в момент написання, поділяють на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове і т. ін. Епістолярний стиль здійснює апелятивну функцію мови, що полягає у звертанні до адресата з бажанням увести його у коло певних подій, поінформувати про щось, викликати почуття, співзвучні з емоційним налаштуванням автора. Для листування характерне широке використання у кличній (часто пестливій) формі звертань; наявність традиційних формул ввічливості на початку і в кінці послання, у тексті – особливих сполучень з дієсловами наказового способу, різноманітних побажань, вітань; невимушеність у доборі мовних засобів; безпосередність у вираженні емоцій; граматичні конструкції й лексичні наповнення, властиві усно-розмовному мовленню тощо.

Епістолярний стиль, таким чином, має свої особливості, відмінні від інших стилів мовлення. Дехто, правда, вважає його підстилем розмовного чи художнього стилю. Якщо говорити про лист пересічного автора, то, очевидно, це буде розмовний стиль. А якщо говорити про епістолярій великих майстрів слова, то їх епістолярна спадщина містить цілі публіцистичні і художні тексти. Тому, мабуть, правильно, що функціональним цей стиль не називають, але як підстиль розмовного усе ж виділяють.

Ознаками епістолярного тексту є те, що в його основі матеріали з власного життя, з власної думки, з власного чуття, конкретно суттєво опи-

сання дійсності, а також логічна послідовність викладу, точність і лаконічність, докладні висновки, дотримування і наявність певної композиції.

Епістолярне мовлення, як і розмовно-побутове, наукове та інше, неоднорідне за своїм змістом і граматичною будовою, зорієнтоване на виконання суто індивідуальної комунікативно-стилістичної функції.

Тематика епістолярію залежить від причин, що спонукають той чи інший задум від часу, умови, сфери їх використання і інтересів. За твердженням і дослідженнями мовознавців, широку тематику створює мова, що обслуговує найрізноманітніші сфери життя – виробничу, професійну, побутову, щоденну, ситуативну й оформлену у листуванні: приватно-діловому, соціально-етичному, інтимно-товариському, родинно-побутовому.

Велику спадщину листів залишили нам видатні майстри українського художнього слова. Цінно, що у текстах їхніх листів зберігаються мовні лінії суто комунікативної і соціокультурної ситуації, тобто одночасно постає комунікант-інформатор, носій стихії живої мови і майстер літературної мови та художник слова.

Лепкий Богдан Сильвестрович (09.11.1872 - 21.07.1941) – визначна постать як в українській літературі й культурі, так і взагалі у національній історії. На превеликий жаль, не одне десятиліття його багатюща за змістом, різножанрова за формою спадщина перебувала під бетонною товщею ідеологічних заборон, а саме ім'я вірного сина української нації було поскрибоване та знешлене чорнокнижниками комуністичної доби.

Протягом не одного року як в Україні, так і поза її межами розшукувалися безцінні скарби – листи Богдана Лепкого до багатьох і багатьох

визначних українців, яких доля розвела-повела з рідної землі у чужинецькі краї. Це літератори, історики, політики, редактори, публіцисти, видавці, керманічі товариств, клубів, культурно-просвітницькі діячі, мистецтвознавці, духовні пастирі, університетські й гімназійні професори – всіх не перелічити. Надбано понад півтисячі листів.

У листах Богдана Лепкого – незліченні досі невідомі факти його ж біографії; окремі повідомлення про сім'ю, родину; колосальний фактичний матеріал дає можливість вести мову про політично-економічний, філософсько-правовий спектр його інтересів та волевиявлень. Переконаємося, що у лексиці Б.Лепкого надто легко й органічно сусідує літературні норми слова, їх діалектні видозміни та іноземні відповідники. Нерідко поруч, навіть в одному й тому ж листі, зустрічаються елементи „язичія”, „драгоманівки”, „кулішівки”, „фонетичного правопису” тощо. Часто він залучає ті слова місцевих говірок, які найпереконливіше розкривають стан справ, переконують читача у позиції автора.

Таким чином, **метою** даної статті є окреслити особливості епістолярного мовлення, вказати його специфічні риси, виокремивши лінгвальні засоби, якими послуговуються мовці (чи мовець) у листуванні чи щоденникових записах, а також простежити закономірності використання односкладних та неповних речень, систематизувати їх структурно-стилістичні особливості в епістолярній спадщині Богдана Лепкого.

Своєрідна структура односкладних речень, їх організація на фоні широкого контекстуального цілого, добір для різних обставин мовлення, можливість їх взаємозаміни, нарощення навколо них особливих семантичних якостей, паралельні синонімічні взаємини між ними тощо – все це зумовлює важливість цих типів речень у стилістичному плані¹.

Односкладні побудови становлять той синтаксичний тип, який виходить за межі встановленої у теорії синтаксису характеристики простого речення. Вони не зовсім вкладаються у нормовані схеми. Проте вони не можуть і характеризуватись як явища “порушені”, “недостатні”, “дефектні” тощо². Ці речення – повноправні, стилістично вагомі, які мають велике поширення в практиці мовлення. Зміст, а також стилістичне осмислення односкладних речень розкривається лише на тлі більшого або меншого контекстуального цілого. Відірвано від загальних контекстуальних чи ситуативних обставин мовлення, органічними складниками яких виступають такі побудови, їх розглядати важко, часто навіть неможливо. При цьому до уваги слід брати той факт, що у високоорганізованому мов-

ленні є контекстуальні одиниці різного обсягу, складу та разом з тим різної семантико-стилістичної спрямованості, глибоко оригінальні й стилістично довершені.

В означено-особових реченнях головний член виражений дієсловом першої чи другої особи однини або множини. Для цих речень характерне перенесення акценту з виконання дії на дію. Саме цей різновид односкладних конструкцій є найбільш характерним для епістолярного стилю, а саме – листування. Це зумовлюється специфікою прагматики листа, його призначення й чітко визначеного адресанта (автора мовлення). Адже адресат точно знає, хто автор конкретного тексту, тому вживання підмета (у нашому випадку займенника **я**) є зовсім небов'язковим, навіть зайвим. І навпаки, специфіка листа – призначення конкретній особі, а не комусь іншому. Тому функціонування означено-особових речень у текстах листів є природним.

Дуже часто Богдан Лепкий після звертання, замість привітання, розпочинає текст листа означено-особовим реченням: *Посилаю оповідання та віршика*³. Дуже часто це конструкції, що містять дієслова зі значенням подяки, як: *Дякую за ласкавий листок та за обіцянку...*⁴; *Сердечне Вам спасибі за Вашу добру пам'ять про мене*⁵; *Дякую сердечно за Ваш ласкавий і так для мене «благівісний» лист*⁶. Подеколи письменник розпочинає листа питальним означено-особовим реченням, у якому головний член виражений дієсловом шанобливої форми 2-ої особи множини, тим самим ніби спонукаючи адресата до заочного діалогу: *«Чи дістали мою «Нову збірку»?»*⁷.

Найчастіше односкладні означено-особові конструкції є головною частиною складнопідрядних речень з'ясувального типу. Як правило, у ролі головного члена у таких випадках виступають дієслова 2-ої (рідше 1-ої) особи однини чи множини, найчастіше наказового способу із значенням вибачення, сподівання, мислення, володіння інформацією, прохання, подяки, наприклад: *Простіть, що пишу прихвацим, та прийміть від мене щирий поздоров і глибокий поклон*⁸; *Даруйте, що перед від'їздом до Києва морочу Вас такими немилими справами...*⁹; *Сподіваюсь, що ласкаві будете не забувати про мою справу та пригадаєте також П[ану] Сов[ітнику] Барв[інському]*¹⁰; *Думаю, що така річ мала б неабияке значіння і була б чималою підмогою для нашої критики та історії літератури*¹¹. *Але знаю також, що на матеріальний сукцес годі числити*¹²; *То ж звертаюся до Вас з уклінною просьбою, щоб ласкаві Були спитати, висше названі фірми, як вони думають: чи добре, чи ні?; Дуже Вам дякую, що ласкаві Були*

доглянути моєї справи¹³. Таким чином, у найзагальнішому і водночас найзвичайнішому своєму вияві стилістична своєрідність односкладних означено-особових речень полягає в тому, що через відсутність підмета-займенника в них більше, ніж у двоскладних реченнях, зосереджується увага на головному членові, вираженому дієсловом. Тим самим на перший план висувується не особа, а дія або стан.

Неозначено-особові речення характерні тим, що виконавець дії не називається з якихось причин, невідомий або не становить інтересу. Головний член у таких структурах являє собою дієслово в третій особі множини. Такі речення поширені в розмовному та в художньому стилях, рідше – в епістолярному. Зокрема, у мовостилі Богдана Лепкого фіксуємо лише поодинокі випадки їх вживання. Такі конструкції позначені афористичним колоритом, як-от: (з) *тим зубом витягнули з мене решту сил*¹⁴.

Специфікою таких конструкцій є неозначеність суб'єкта дії в них. Із логічно-значеннєвого боку головне для неозначено-особових речень – сама дія, яка називається і знаходиться у центрі уваги, як-от: *Нема нам що робити серед теперішньої суспільності. Нас не хочуть*¹⁵. Номінативні речення яскраво виявляють свою стилістичну якість на фоні навіть нешироких контекстів. Вони оригінальні як за своєю формою, так і за значеннєво-стилістичним колоритом, чим яскраво виділяються серед інших синтаксичних одиниць. Найбільш поширена та узвичаєна функція номінативних структур – це створення статичних описів. Потрібна міра динамічності при цьому компенсується суміжними реченнями. Номінативні ж речення вносять ефект експресії, художньої образності, наприклад: *Так дотягнулося до 40 року життя, а тепер хотілося хоть трохи якої полегшії*¹⁶. *Надія на Пана Радника; Я жахливо виснажений. Постійний головний біль*¹⁷.

Ще більшого художнього ефекту набувають називні конструкції, коли їх супроводить відповідна інтонація, як-от: *Дуже добре було б, якби вона [справа] пішла до Відня перед святами. От клопоти та й тільки!*¹⁸. Особливою експресивністю позначені номінативні конструкції з повторюваними членами речення в ускладненні їх структури: *А тепер велика просьба і дуже велика!*¹⁹

Номінативні речення вносять в епістолярний текст велике емоційне напруження. За їх допомогою передається психічний стан людини, хвилювання тощо, а також фіксуються враження, захоплення описуваними картинами, раптові та побіжні сприймання, реакції на певні явища і події, наприклад: *Можливо, що кілька місяців*

*знов матиму спокій, але ж бо й ніколи вона мене так не вимучила, як сьогорічної весни. Дуже прикра недуга*²⁰; *А то Ваше Львівське багно не розилялося, що його аж до Кракова чую. Біда!*²¹.

Як бачимо, в епістолярному стилі нерідко лаконізм виступає як засіб стилістичного вираження, відтворення індивідуального почерку майстра художнього слова.

Односкладні інфінітивні речення, поєднуючи в собі потенціальні якості дієслівності та іменниковості, виконують у мовленні досить різноманітні стилістичні функції. Відомо, що інфінітивні речення у публіцистиці, офіційно-ділових та інших нехудожніх стилях підкреслюють такі модальні відтінки, як рішуче твердження, заклик, спонукання, категоричність, необхідність, неминучість, наказовість, домагання тощо. У художньому ж стилі інфінітивні структури здебільшого мають інше стилістичне забарвлення. За їх допомогою передаються відтінки різних почуттів, відтворюються настрої психологічно напруженого стану людини, вольові рефлексії тощо; вони виступають одним із засобів оформлення афористичних висловів. Експресивні якості інфінітивних речень посилюються інтонуванням, зокрема окличним, наприклад: *Знаю, що під таку пору, як теперішня, коли Пан Радник мають чимало клопоту і жури зі справами загальними та народними, не годиться турбувати Його своїм приватним ділом! Та що робити!*²².

Часто інфінітивні конструкції, входячи до структури складних речень, створюють потрібний авторові стилістичний колорит тексту в цілому, наприклад: *Прикро мені виписувати такі речі, але що ж робити*²³.

Невідповідність між синтаксичною структурою безособових речень та їх семантичним наповненням є тією основою, на якій ґрунтуються стилістичні властивості цих синтаксичних одиниць. Ще О. О. Потебня з цього приводу зауважив: “Під безособовістю дієслова давно звикли розуміти не відсутність граматичної особи, а певні її властивості”²⁴. І хоч більшість таких конструкцій уже так шаблонізувалась, що пересунулась до категорії стилістично нейтральних явищ, проте деякі з них функціонують як виразні стилістичні факти сучасної мови. Стилістичні факти, створювані безособовими реченнями, давно вже привернули увагу й інших дослідників. Ф. І. Буслаєв писав: “Розмовна форма надає безособовому змісту дієслова більшу наочність і свіжість”²⁵. Д. М. Овсянко-Куликовський констатував, що деякі типи безособових речень вживаються “при жвавішій мові, коли ми, скажімо, уявляємо собі, що невизначена особа наче стоїть перед нами в образі іншої особи і звертається до неї”²⁶. У мовостилі Богдана Лепкого найбільш

поширеними є структури, в яких у ролі головного члена виступають безособові дієслова. Безособові речення з безособовим дієсловом з постфіксом *-ся* виявляють виразну функціонально-значеннєву специфіку, якою зумовлюється своєрідний і в той же час загальний зміст утвореної на їх основі структури. Наприклад: *Не судилося мені побачити Вас у Львові*²⁷; *Руське відповідав я знаменито, инше всьо йшло добре, тільки старорукраїнська грамати́ка слабо. Але минулося...*²⁸.

Звичайними для епістолярію Богдана Лепкого є безособові конструкції, що мають головний член, виражений предикативним словом: *Тепер мені стало лекше*²⁹.

Дуже типовими для епістолярного (як і для розмовного) мовлення є безособові конструкції, головний член яких виражений недикативним словом *нема*, як-от: *Досі нема ніякої вістки про моє подання о підмогу*³⁰.

Безособові конструкції часто виступають важливим елементом вислову складних фактів мислення та почуттів людини. Вони надають контекстові експресивного забарвлення. Тому найчастіше фіксуємо односкладні безособові конструкції у складі складних побудов: *Прикро мені, що мушу Вас знов морочити своїми просьбами*³¹; *Мені бачиться, що найлучше було сказати так...*³².

У листуванні Богдана Лепкого використовуються з стилістичною метою безособові конструкції з головним членом на *-но*, *-то*. Речення з цими конструкціями відтворюють певну дію і характеризуються експресивним забарвленням. Наприклад: *Зроблено остаточно фотогр[афію] з диплому, який Акад[емія] Мог[илянська] піднесла Мазені*³³.

Конструкції такого типу особливо поширені у фольклорі, звідки й занесені до літературних текстів. Ними повідомляють про дію здебільшого в її результаті, а не в процесі.

Характерною особливістю епістолярного мовлення Богдана Лепкого є нанизування односкладних речень у текстовому масиві, як-от: означено-особових у складні складнопідрядного та складносурядного і номінативного: *Дуже Вас перепрошаю, що не підписав, але вірите мені – не міг. Ледве дотягнув до курсу і тепер сиджу в Закопанім. Нерви, утома, навіть кашіль*³⁴; безособового та означено-особового у складі складнопідрядного: *Вчора доручено мені візванє на анкету в справі науки нашої мови в польських гімназіях, на котру, розуміється, вибираюся приїхати*. Найбільш нейтральними з стилістичного погляду, як відомо, є повні речення. Якщо вони й несуть у собі якесь стилістичне забарвлення, то воно спирається не на їх структуру, а

міститься переважно у властивостях лексичного складу цих речень або в загальній контекстуальній організації цілого твору. Повні речення – це лише та загальна основа, навколо якої можуть розгортатися стилістичні якості мовлення. Цілі тексти з таких “чистих” одиниць конструюються дуже рідко. Здебільшого вони ускладнюються взаємодією різних побудов, створюючи досить складні комплекси. Проте повні речення є тією “нормою”, на якій розвиваються всі інші нарощення. Складність сучасного мовлення вимагає складних форм як у його загальній побудові, так і в окремих дрібніших одиницях³⁵.

Структурна неповнота речень у тексті здебільшого стилістично вмотивована. Спеціальний пропуск якогось одного елемента у складі речення компенсується більшим семантико-стилістичним навантаженням синтаксичної побудови. Отже, неповне речення концентрує увагу на семантико-стилістичному спрямуванні висловлення чи окремих його місць.

У мові творів Богдана Лепкого фіксуємо численні факти використання контекстуальних неповних речень із стилістично осмисленими пропусками. Подекуди функціонують речення з такою мірою структурної неповноти, що творяться лише одним складеним іменним присудком. Всі інші елементи речення – в потенції, наприклад: *Як почуваетеся? Я – погано. Страшенно спрацьований із їджений*³⁶.

Як бачимо, іменний присудок, займаючи постпозицію в обставинах структурної неповноти речення, стає семантико-стилістичним центром контексту.

Подекуди зустрічаються неповні речення, що містять лише означення. Такі конструкції увиразнюють означення, перетворюють їх у яскраві епітети, ставлять їх в умови, близькі до відокремлених зворотів, підкреслених інтонаційно, наприклад: *Ладжу три оповідання Чекова для «Руслана». Дуже інтересні і гарні*³⁷; *Посилаю вірш. Сумний, але правдивий*³⁸. У науковій літературі для позначення таких структур часто послуговуються терміном “приєднувальні конструкції”. Поширеними є неповні речення з пропущеним додатком: *Натомість в домі Матейки знайшов я маленький рисуночок в так званім словнику Матейки. Дещо подібний до Норґлінівського, лише не такий опереткований, яку Норґліна*³⁹. Такі конструкції можуть бути компонентами складних безособових речень: *Вчора здав я іспит з руського і польського на цілу гімназію, з латини на низшу*⁴⁰. Отже, неповні речення — це не “мовна економія”, не пропуск “необов’язкових” елементів і тим більше не “безпорядок викладу”. Це – важливий фактор у загальній системі стилістичних засобів, який

використовує Богдан Лепкий для передачі найскладніших і найтонших нюансів думки.

Таким чином, як односкладні, так і неповні конструкції – це багатопланові логічні категорії і водночас такі, що виражають багату гаму модальних і експресивних значень. Вони досить широко функціонують в епістолярному стилі і, звичайно ж, мають загальнономовну, надстильову цінність.

References:

- ¹ Suchasna ukrainska literaturna mova: Syntaksys / Za zah. red. I.K. Bilodida. – K. : Nauk.dumka, 1972. – S. 540.
- ² Shakhmatov A.A. Syntaksys russkoho yazyka. – L., Uchpedhyz, 1941. – S. 620.
- ³ Zhuravli povertaiutsia...: Z epistoliarnoi spadshchyny Bohdana Lepkoho / Uporiad., avt. peredm. i komentariv V. Kachkan. – Lviv, 2001. – S. 920.
- ⁴ Ibid. – S. 43.
- ⁵ Ibid. – S. 49.
- ⁶ Ibid. – S. 51-52.
- ⁷ Ibid. – S. 58.
- ⁸ Ibid. – S. 60.
- ⁹ Ibid. – S. 63.
- ¹⁰ Ibid. – S. 68-69.
- ¹¹ Ibid. – S. 74.
- ¹² Ibid. – S. 80-81.
- ¹³ Ibid. – S. 84.
- ¹⁴ Ibid. – S. 89-89.
- ¹⁵ Ibid. – S. 96.
- ¹⁶ Ibid. – S. 103.
- ¹⁷ Ibid. – S. 108-110.
- ¹⁸ Ibid. – S. 112.
- ¹⁹ Ibid. – S. 157.
- ²⁰ Ibid. – S. 183.
- ²¹ Ibid. – S. 195-198.
- ²² Ibid. – S. 204.
- ²³ Ibid. – S. 262.
- ²⁴ Potebnia O. Yz zapysok po russkoi hrammatyke. – M., 1977. – T. 4. – S. 324
- ²⁵ Buslaiev F.Y. Ystorycheskaia hrammatyka russkoho yazyka. – M., 1959. – S. 157.
- ²⁶ Ovsianyko-Kulykovskiy D. N. Syntaksys russkoho yazyka. – Spb., 1912. – S. 560
- ²⁷ Zhuravli povertaiutsia... : Z epistoliarnoi spadshchyny Bohdana Lepkoho / Uporiad., avt. peredm. i komentariv V. Kachkan. – Lviv, 2001. – S. 920.
- ²⁸ Ibid. – S. 412.
- ²⁹ Ibid. – S. 423.
- ³⁰ Ibid. – S. 481.
- ³¹ Ibid. – S. 530.
- ³² Ibid. – S. 490.
- ³³ Ibid. – S. 590.
- ³⁴ Ibid. – S. 601.
- ³⁵ Ibid. – S. 608.
- ³⁶ Ibid. – S. 675.
- ³⁷ Ibid. – S. 677.
- ³⁸ Ibid. – S. 681.

³⁹ Ibid. – S. 707-709.

⁴⁰ Ibid. – S. 761-770.

Lidiya Vylka. Functioning of Single-Composition and Incomplete Sentences in Epistolary Text. The article analyzes the features of the epistolary style. The research focuses upon the usage of composite simple and incomplete sentences as well as upon the systematization of their structural and stylistic features. The work casts light upon the stylistic interpretation of composite sentences. The emphasis is made on the definit-personal, indefinite-personal, impersonal and nominative sentences, which are used in letters of B.Lepkyi. Particular attention is paid to nominative sentences, which bring to epistolary text great emotional stress. As they are usually used to express mental states of human emotion, and are used to fix the impressions from the described pictures, and from sudden cursory perceptions, as well as reactions to certain events and developments. In the article there have been investigated the infinitive sentence of journalistic, official business and other non biletric styles that emphasize modal shades such as resolute statement, appeal, forcing, categorical statements, inevitability, etc. Epistolary speech as well as conversational, academic and other is heterogeneous by its meaning and by grammatical structure: as it is organized according to individual komunikatyve-stylistic features. The epistolary topics depends on the reasons that motivate a particular conception, depend of time, circumstances, spheres of usage and interest. The epistolary heritage of Ukrainian masters of fiction is valuable because the texts of their letters preserve the linguistic lines of communicative and socio-cultural situations that is to say simultaneously both the communicant-informant the living carrier of language and the master of language are presented. The purpose of this article is achieved in the process of description of the features of the epistolary speech in the letters of Bohdan Lepky.

Key words: *Epistolar Style, Communicative Stylistic Functions, Infinitive Sentences, Grammatical Constructions.*

Вилка Лідія – старший викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Співавтор підручника та колективної монографії, автор понад 70 праць наукового та навчально-методичного характеру. Коло наукових інтересів: інтерактивні технології викладання української мови як іноземної, українознавство в системі вищої освіти.

Vylka Lydia – senior lecturer of the department of department of Social Sciences and Ukrainian Studies of Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovinian State Medical University". Co-author of the textbook and collective monograph, the author of over 70 scientific papers and educational articles. Research Interests: interactive technologies of Ukrainian language teaching, Ukrainian studies in higher education, foreign students'.

Received: 15-02-2016

Advance Acces Publisher: April 2016

© L Vylka, 2016